

**ORZEKANIE
REFORMATORYJNE
W INSTANCJI ODWOŁAWCZEJ
W POLSKIM
PROCESIE KARNYM**

Maciej Fingas

MONOGRAFIE

ORZEKANIE REFORMATORYJNE W INSTANCJI ODWOŁAWCZEJ W POLSKIM PROCESIE KARNYM

Maciej Fingas

MONOGRAFIE

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Gdański

Stan prawny na 1 sierpnia 2016 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Jerzy Skorupka

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

Dagmara Wachna

Łamanie

Wolters Kluwer

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8092-527-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 9

Wstęp / 13

Rozdział I

Modelowe uwarunkowania kontroli odwoławczej

w procesie karnym / 21

1. Zagadnienie modelu postępowania odwoławczego / 21
2. Kształtowanie się polskiego systemu odwoławczego / 29
 - 2.1. Przedwojenny system apelacyjno-kasacyjny (lata 1928–1949) / 29
 - 2.2. System rewizyjny (lata 1949–1989) / 33
 - 2.3. Zwiększenie rewizyjności postępowania oraz powrót kasacji (lata 1989–2013) / 38
 - 2.4. Nowy kierunek legislacyjny – ku modelowi apelacyjnemu (po roku 2013) / 39
3. Struktura systemów kontroli orzeczeń (*sensu largo*) funkcjonujących w innych państwach / 42
4. Modele postępowania odwoławczego w ujęciu prawnoporównawczym / 49
 - 4.1. Modele apelacyjne / 49
 - 4.2. Modele rewizyjne / 56
 - 4.3. Modele kasacyjne / 61
5. Zarys modelu postępowania odwoławczego w procedurze cywilnej / 63
 - 5.1. Uwagi wstępne / 63
 - 5.2. Apelacja w postępowaniu cywilnym / 65

Rozdział II

Dopuszczalne granice kształtowania uprawnień reformatoryjnych sądu odwoławczego w świetle wybranych zasad procesu karnego / 73

1. Odwołanie do zasad procesu karnego jako metoda analizy / 73
2. Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego / 77
 - 2.1. Pojęcie oraz źródła zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego / 77
 - 2.2. Prawo do zaskarżania orzeczeń oraz dwuinstancyjność postępowania sądowego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego / 80
 - 2.3. Prawo do odwołania się od wyroku skazującego w świetle orzecznictwa ETPC / 85
 - 2.4. Dwuinstancyjność postępowania w orzecznictwie Sądu Najwyższego / 89
 - 2.5. Prawo do dwóch instancji w poglądach polskiej doktryny procesu karnego / 92
 - 2.6. Zakres oddziaływania zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego na model postępowania odwoławczego / 95
3. Zasada prawdy materialnej / 101
 - 3.1. Znaczenie zasady prawdy materialnej dla realizacji celów procesu / 101
 - 3.2. Charakter relacji pomiędzy zasadą prawdy materialnej a orzeczeniem sądu odwoławczego / 104
4. Zasada prawa do obrony / 114
 - 4.1. Istota prawa do obrony / 114
 - 4.2. Relacja między prawem do obrony a prawem do zaskarżenia orzeczenia / 117
 - 4.3. Zmiana orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w perspektywie prawa oskarżonego do obrony w każdym stadium postępowania / 118
5. Zasada bezpośredniości / 129
6. Zasada swobodnej oceny dowodów / 136
7. Zasada szybkości i koncentracji procesu / 140
 - 7.1. Racje przemawiające za szybkim przeprowadzeniem procesu / 140

- 7.2. Orzeczenia kasatoryjne jako jedna z przyczyn przewlekłości procesu / **143**
- 7.3. Optymalizacja zakresu orzekania w postępowaniu odwoławczym jako czynnik przeciwdziałający przewlekłości procesu / **149**
- 8. Zasada kontradiktoryjności / **150**
 - 8.1. Uwagi o genezie oraz istocie zasady kontradiktoryjności / **150**
 - 8.2. Inkwizycyjna rola sądu w obecnym modelu postępowania odwoławczego / **154**

Rozdział III

Warunki orzekania reformatoryjnego w instancji odwoławczej / 160

- 1. Relacja pomiędzy zgromadzonym w postępowaniu pierwszoinstancyjnym materiałem dowodowym a możliwością wydania orzeczenia reformatoryjnego / **161**
 - 1.1. Model wyjaśniania faktów sprawy a orzeczenie reformatoryjne sądu *ad quem* / **164**
 - 1.2. Dopuszczalność prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd odwoławczy / **173**
- 2. Uzyskanie zgody stron na zmianę wyroku wydanego w trybie konsensualnym / **191**
- 3. Rodzaj uchybienia, jakim dotknięte jest zaskarżone orzeczenie / **200**
 - 3.1. Uwagi wstępne / **200**
 - 3.2. Względne przyczyny odwoławcze / **202**
 - 3.3. Bezwzględne przyczyny odwoławcze (art. 439 k.p.k.) / **218**
- 4. Granice rozpoznania sprawy w instancji odwoławczej / **230**
 - 4.1. Nowa formuła granic środka odwoławczego / **230**
 - 4.2. Orzekanie w granicach zaskarżenia i podniesionych zarzutów / **236**
 - 4.3. Możliwości orzekania reformatoryjnego wbrew kierunkowi środka odwoławczego / **245**
 - 4.4. Możliwość zmiany prawomocnych podmiotowych części orzeczenia (art. 435 k.p.k.) / **250**
 - 4.5. Zmiana orzeczenia na korzyść oskarżonego w sytuacji tzw. rażącej niesprawiedliwości orzeczenia (art. 440 k.p.k.) / **256**

- 4.6. Poprawienie błędnej kwalifikacji prawnej niezależnie od granic zaskarżenia i podniesionych zarzutów (art. 455 k.p.k.) / **263**
5. Zakazy *ne peius* / **266**
 - 5.1. Zakaz skazania oskarżonego uniewinnionego w pierwszej instancji lub co do którego umorzono lub warunkowo umorzono postępowanie (art. 454 § 1 k.p.k.) / **268**
 - 5.2. Istniejąca do dnia 1 lipca 2015 r. niedopuszczalność zmiany ustaleń faktycznych w przypadku orzekania surowszej kary pozbawienia wolności (art. 454 § 2 k.p.k.) / **279**
 - 5.3. Zaostrzenie kary przez wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności (art. 454 § 3 k.p.k.) / **288**
 - 5.4. Nowy kształt zakazów *ne peius* w świetle zmian w kodeksie postępowania karnego, które weszły w życie 1 lipca 2015 r. / **290**
6. Skarga na wyrok sądu odwoławczego / **296**

Rozdział IV

Orzekanie reformatoryjne w postępowaniu zażaleniowym / 299

1. Granice korektur dokonywanych przez instancję zażaleniową / **299**
2. Warunki wydawania orzeczeń reformatoryjnych przez organ zażaleniowy / **309**
 - 2.1. Dopuszczalność przeprowadzania dowodów przez instancję zażaleniową jako wyznacznik sposobu rozstrzygnięcia / **309**
 - 2.2. Uchylenie zaskarżonego postanowienia lub zarządzenia jako specyficzny rodzaj orzeczenia reformatoryjnego / **314**
 - 2.3. Ograniczenie możliwości reformacyjnych ze względu na cechy szczególne niektórych postępowań incydentalnych / **317**

Wnioski / **329**

Wykaz orzeczeń / **339**

Bibliografia / **349**

Wykaz skrótów

Akty normatywne

- d.k.p.k.** ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)
- EKPC** Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- Protokół nr 7 do EKPC** Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz. U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)
- k.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.)
- k.k.s.** ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 186 z późn. zm.)
- Konstytucja RP** Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- k.p.c.** ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)

- k.p.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.p.k. z 1928 r.** rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 z późn. zm.)
- MPPOP** Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)

Czasopisma i wydawnictwa promulgacyjne

- BKKPK** Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego
- BPK** Biuletyn Prawa Karnego
- CPKiNP** Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
- GSP** Gdańskie Studia Prawnicze
- GSP-PO** Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
- KZS** Krakowskie Zeszyty Sądowe – Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Krakowie w sprawach karnych
- NP** Nowe Prawo
- OSNC** Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna
- OSNC-ZD** Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Zeszyty Dodatkowe
- OSNKW** Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Karna i Izba Wojskowa
- OSNPG** Orzecznictwo Sądu Najwyższego, wyd. Prokuratury Generalnej
- OSNwSK** Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych (Rocznik)
- OSP** Orzecznictwo Sądów Polskich

OSPIKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy, Seria A
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy

Inne

EKPC	Europejska Komisja Praw Człowieka
ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	Sąd Okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny

Wstęp

Właściwe ukształtowanie systemu środków odwoławczych stanowi współcześnie jedną z ważniejszych gwarancji prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Na przestrzeni wieków kontrola nad procesem ewoluowała ku coraz doskonalszym formom postępowania odwoławczych, których podstawowym celem było poddanie ocenie trafności zapadającego w sprawie rozstrzygnięcia. Nie powstał jednak do tej pory jeden wzorzec postępowania kontrolnego, który zgodnie można byłoby uznać za najlepszy.

Poszukiwanie optymalnych rozwiązań normatywnych w zakresie konstrukcji postępowania odwoławczego jest wciąż trwającym procesem, który wiąże się zarówno z koniecznością bieżącej oceny funkcjonowania obowiązujących w danym momencie regulacji, jak i podejmowaniem trudu przewidywania następstw projektowanych zmian. Proces ten nieobcy jest zwłaszcza polskiemu ustawodawcy, który rozpoczął od przyjęcia apelacyjnego modelu kontroli odwoławczej, zaś następnie skłonił się na wiele lat ku rozwiązaniom mieszanym, zawierającym jednak przeważające cechy modelu rewizyjnego. Wielka reforma systemu odwoławczego przeprowadzona po wojnie przez państwo socjalistyczne tylko pozornie służyć miała udoskonaleniu systemu odwoławczego. Dzisiaj można już twierdzić, że w istocie celem reformy było przede wszystkim powielenie wzorców radzieckich i zwiększenie efektywności represji karnej. W późniejszym okresie można dostrzec, zwłaszcza w aktywności przedstawicieli doktryny, pewną stałą tendencję do poszukiwania nowych, lepszych rozwiązań, bardziej koherentnych z podstawowymi zasadami procesu, zwiększających gwarancje przysługujące jego uczestnikom.

W ostatnich latach nawarstwiały się jednak różne wątpliwości co do tego, czy aktualny kształt postępowania odwoławczego można uznać za satysfakcjonujący. Wraz z powstaniem założenia o potrzebie gruntownej przebudowy całego procesu pojawiła się również myśl, aby przemodelować postępowanie apelacyjne, dążąc ku wzorcom normatywnym odpowiadającym modelowemu rozumieniu terminu „apelacja”. Dano temu wyraz w pierw podczas prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, a następnie w ustawach nowelizacyjnych z dnia 27 września 2013 r.¹, z dnia 20 lutego 2015 r.² oraz częściowo w noweli z dnia 11 marca 2016 r.³ W uzasadnieniu projektu nowelizacji wrześniowej wskazywano, że w zmianach dotyczących postępowania odwoławczego chodzi przede wszystkim o „ograniczenie przewlekłości postępowania, dzięki nowemu ukształtowaniu modelu postępowania odwoławczego, w sposób umożliwiający szersze orzekanie reformatoryjne, a tym samym ograniczający kasatoryjność tego postępowania przyczyniającą się do przedłużania postępowania karnego”.

Tematyka kluczowa dla dyskusji o kształcie postępowania odwoławczego ogniskuje się zatem na możliwościach reformacyjnych sądu odwoławczego, tj. zakresie uprawnień tego sądu do dokonania zmiany zaskarżonego orzeczenia w instancji odwoławczej. Nie uprzedzając ustaleń terminologicznych przedstawionych w pierwszej części pracy ani też prowadzonej dalej analizy dogmatycznoprawnej, należy w tym miejscu zaznaczyć, że w szczególności sposób, w jaki uregulowana zostaje przez ustawodawcę dopuszczalność, a następnie konsekwencje modyfikacji podstawy faktycznej zaskarżonego orzeczenia, stanowi bezsprzecznie jeden z ważniejszych wyznaczników charakteru przyjętego modelu odwoławczego. Zmiany legislacyjne dotyczące tych zagadnień oznaczają zatem z reguły przeobrażenia o charakterze modelowym.

¹ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm., przywoływana dalej skrótowo również jako „nowela wrześniowa”). Analizie zagadnień związanych ze zmianami w zakresie postępowania odwoławczego wynikającymi z tego aktu normatywnego poświęcony został w całości BKKPK 2010, nr 2.

² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396, przywoływana dalej skrótowo również jako „nowela lutowa”).

³ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437, przywoływana dalej skrótowo również jako „nowela marcowa”).

Wszystko, co dotychczas tu powiedziano, nawet znaczna doniosłość wzmiankowanych zmian normatywnych, nie uzasadnia jeszcze wystarczająco wyboru tematu niniejszego opracowania. Trzeba więc zwrócić uwagę na kwestie problemowe, które wiążą się ze zwiększeniem sfery orzekania reformatoryjnego w instancji odwoławczej. Przede wszystkim należy zaznaczyć, że zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w orzecznictwie wypowiedane bywają nierzadko poglądy, że orzeczenie o charakterze reformatoryjnym pozostaje w kolizji z całym szeregiem kluczowych zasad procesowych. Przywołuje się tu zwłaszcza zasadę dwuinstancyjności postępowania, zasadę bezpośredniości, a także zasadę prawa do obrony. Zarzuty tej wagi skłaniają do podjęcia pogłębionej analizy. Tematyka ta oczywiście nabrała aktualności wobec wprowadzonych zmian legislacyjnych, ale trzeba też zaznaczyć, że nie chodzi tu tylko o zbadanie ostatniej aktywności ustawodawcy. W równej mierze istotne jest, aby poczynić ustalenia natury modelowej. Trzeba postawić pytania o znaczeniu zasadniczym tak dla aktualnego, jak i przyszłego kształtu postępowania odwoławczego. Jakie są wyznaczniki modelu postępowania odwoławczego? Jakie racje mogą przemawiać za przyjęciem określonego modelu? Czy współczesny paradygmat procesu karnego wyznacza ściśle ramy postępowania kontrolnego, a jeśli tak, to jak powinno ono wyglądać? W jakiej relacji do najważniejszych zasad procesu karnego pozostaje zagadnienie orzekania reformatoryjnego w instancji odwoławczej? Czy obowiązujące rozwiązania normatywne, oparte wciąż w znacznej mierze na reformie z 1949 r., umożliwiają w sposób należyty realizację funkcji kontroli odwoławczej? Na ile uprawnienia reformacyjne sądu odwoławczego powinny korespondować z możliwościami rozpoznawczymi tego sądu? Jak ocenić należy obecne mechanizmy ograniczające możliwość zmiany orzeczenia przez sąd *ad quem*? Wreszcie – jak dalece można posunąć się, zwiększając reformatoryjne uprawnienia sądu odwoławczego i czy takie rozwiązania można uznać za krok w kierunku usprawnienia procesu postrzeganego całościowo?

Nie trzeba chyba ukrywać, że to ostatnie pytanie zawiera w sobie również pewną hipotezę – wymagającą niewątpliwie sprawdzenia – wedle której orzekanie kasatoryjne nie sprzyja sprawności i efektywności procesu. W możliwościach szerszego orzekania w sposób reformatoryjny w instancji odwoławczej upatruje się zaś remedium na strukturalne problemy obecnego postępowania sądowego. Efektywność procesu to także konieczność takiego

jego ukształtowania, aby zapewnić realizację prawa stron do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Trzeba oczywiście uzupełnić to od razu zastrzeżeniem, że nie chodzi tu o efektywność, która miałaby przeważać nad głównym celem procesu, którym jest osiągnięcie stanu sprawiedliwości materialnoprawnej. Nie powinno się jednak zapominać, że perspektywa czasowa ma niebagatelne znaczenie dla skuteczności poszukiwania prawdy, u podstaw której leży każde sprawiedliwe rozstrzygnięcie. Im bardziej zakończenie procesu oddalone jest od momentu badanego zdarzenia, tym większe jest ryzyko związane z możliwością jej wypaczenia, nie wspominając już o negatywnej ocenie społecznej wyroków wydawanych po latach. To z kolei w sposób nieuchronny prowadzi do pytania, na ile poważnym problemem polskiego procesu karnego jest częste ferowanie przez sądy odwoławcze orzeczeń kasatoryjnych, których istotą jest przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania w pierwszej instancji i czy zjawisko to daje się ująć za pomocą dostępnych danych statystycznych.

Postawione wyżej pytania uszczegółwiają zatem problem badawczy, który w ogólnej perspektywie można określić jako scharakteryzowanie genezy, aktualnych warunków oraz optymalnego ukształtowania uprawnień sądu odwoławczego do wydania orzeczenia reformatorijnego w polskim procesie karnym. Poszukiwanie odpowiedzi na związane z tym pytania zostało ujęte w formułę, w ramach której pracę podzielono na cztery rozdziały. W pierwszym rozdziale zamieszczone zostały wstępne ustalenia terminologiczne związane z teoretyczną konstrukcją modelu postępowania odwoławczego. Choć podstawową metodą analizy przyjętą w pracy jest analiza dogmatycznoprawna, pewną część rozważań w tym obszarze pracy poświęcono uwagom o charakterze porównawczym. Należy zaznaczyć, że chodziło jedynie o zakreślenie w ogólnym zarysie rozwiązań odwoławczych przyjętych w innych państwach, w większości bliskich naszemu kręgowi kulturowemu. Istotne wydawało się także sprawdzenie, czy określony model postępowania odwoławczego dominuje w innych ustawodawstwach. Z punktu widzenia założeń niniejszej pracy nie zachodziła natomiast potrzeba prowadzenia bardziej pogłębionej analizy porównawczej, gdyż wykonanie w tym celu rzetelnych badań wymagałoby *de facto* jej całkowitego przeorientowania i zmiany podejścia do tematu, w szczególności odejścia od analizy dogmatycznoprawnej jako głównej metody, którą się posłużono. Za zasadne uznano natomiast przybliżenie warstwy normatywnej polskiego postępowania

nia apelacyjnego w sprawach cywilnych. Cel i znaczenie postępowania cywilnego w strukturach wymiaru sprawiedliwości są oczywiście odmienne. Postępowanie to nie daje możliwości tak radykalnej ingerencji w dobra podsądnego, jak to ma miejsce w procesie karnym. Jednak rezygnacja z poczynienia pewnych porównań, zwłaszcza wykorzystania dorobku orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego w zakresie blisko związanym z badaną tematyką, niewątpliwie zubożyłaby pracę. Wydaje się zresztą, że kształt postępowania apelacyjnego w sprawach cywilnych, funkcjonującego z powodzeniem już od wielu lat, może stanowić pewną inspirację zarówno przy dokonywaniu wykładni obowiązujących przepisów, jak i rozważaniach o ich przyszłym kształcie. Wszak zwiększanie nacisku na kontradiktoryjność postępowania karnego może w pewnych sferach prowadzić do zbliżenia obu procedur. Część pierwszego rozdziału poświęcono także uwagom o charakterze historycznym. Wieloletnia ewolucja polskich rozwiązań odwoławczych unaocznia to, że w ramach rozwoju kierunku rewizyjnego zakorzeniły się w naszym myśleniu o postępowaniu kontrolnym pewne nawyki i przyzwyczajenie do określonego sposobu postępowania, który niekoniecznie musi przystawać do aktualnych realiów. Prześledzenie dawnych rozwiązań pozwala także odpowiedzieć sobie na pytanie, na ile zmieniły się podstawowe założenia o charakterze modelowym oraz otoczenie normatywne przepisów funkcjonujących nieprzerwanie od 1949 r.

W drugim rozdziale pracy tematyka orzekania reformatoryjnego w instancji odwoławczej prześwietlona została przez pryzmat zasad procesowych. Takie ujęcie nie jest oczywiście prostą konsekwencją tego, że weryfikacji należy poddać sygnalizowane wyżej tezy o pozostawianiu w relacji sprzeczności możliwości reformacyjnych sądu odwoławczego z częścią tych zasad. Jeżeli bowiem przyjąć, że mówiąc o zasadach, mamy na myśli ogólne dyrektywy wyrażające zasadnicze i typowe cechy oraz prawidłowości procesu karnego⁴, to analiza relewantnych z punktu widzenia tematu pracy zasad procesu pozwala podjąć próbę określenia, na ile aktualny paradygmat procesowy narzuca ustawodawcy przyjęcie określonego modelu postępowania odwoławczego.

⁴ Przyjęto tym samym w niniejszym opracowaniu koncepcję naczelnych zasad procesu karnego zaproponowaną przez M. Cieślaka, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 202.

Trzeci i czwarty rozdział pracy skoncentrowane zostały na analizie dogmatycznej tych uregulowań polskiego kodeksu postępowania karnego, które są ściśle powiązane z możliwością wydania orzeczenia reformatoryjnego. Jest przy tym jasne, że celem pracy nie mogło być kompleksowe przeanalizowanie regulacji postępowania odwoławczego. Podejmowane tu zagadnienia ograniczane więc były przede wszystkim do kwestii związanych z określeniem istniejących warunków oraz możliwości zmiany orzeczenia przez sąd odwoławczy. Dodatkowym założeniem było to, aby nie poświęcać nadmiernie dużo uwagi kwestiom w miarę jasnym, zaś więcej miejsca przeznaczyć na omówienie występujących w praktyce zagadnień problemowych, tudzież przedstawienie postulatów *de lege ferenda*. Jak już wspomniano, nową perspektywę badawczą w tym zakresie nadały pracy zmiany normatywne wprowadzone ustawami nowelizacyjnymi z lat 2013–2016, dokonujące istotnych przeobrażeń w kształcie postępowania odwoławczego. Mając na uwadze przyjęte założenia, starałem się przy omawianiu poszczególnych zagadnień przyjąć perspektywę szerszą, nie koncentrowałem się jedynie na przepisach obowiązujących aktualnie. Istotne było, aby zwrócić uwagę na problemy powstałe na kanwie poprzednio obowiązujących rozwiązań normatywnych, aby – tam, gdzie było to możliwe – podjąć próbę oceny, czy zakres ostatnich zmian był odpowiedni w stosunku do problemów, na które zwracano uwagę w literaturze przedmiotu lub które wynikały z publikowanego orzecznictwa. Przekształcenia modelowe procesu pozwalają na konfrontację zastanych już od dawna założeń ze współczesnymi realiami oraz nowymi kierunkami rozwoju procesu karnego, do których należy zwłaszcza idea zwiększania jego kontrydiktoryjności. Z uwagi na skoncentrowanie na modelowych uwarunkowaniach orzekania reformatoryjnego uznałem więc, że warto poświęcić trochę uwagi również rozwiązaniom normatywnym w brzmieniu sprzed 1 lipca 2015 r. Chodziło tu głównie o dwie kwestie: ocenę, czy interwencja legislacyjna wynikała z właściwiej diagnozy problemu oraz czy dokonane zmiany istotnie problem usuwają.

Należy też zaznaczyć, że w niniejszej pracy poddano analizie wyłącznie reformatoryjne orzekanie w instancji odwoławczej *sensu stricto*, a więc w układach procesowych zainicjowanych wniesieniem zwykłego środka odwoławczego. Poza obszarem zainteresowania pozostawiono mające marginalne znaczenie z punktu widzenia postawionych tu pytań badawczych kwestie związane z postępowaniami uruchamianymi wskutek wniesienia

nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Choć analizując poszczególne zagadnienia w pracy, mówi się nie zawsze o organie odwoławczym *sensu largo* (co wyraźnie wskazywałoby także na prokuratorską instancję odwoławczą), lecz *expressis verbis* o sądzie odwoławczym, to wyniki analizy, zwłaszcza w części dotyczącej kwestii czysto modelowych, należy w takim samym stopniu odnosić do prokuratorskiej instancji odwoławczej, choć ta traci niewątpliwie od pewnego czasu na znaczeniu. Trzeba też w związku z tym powiedzieć, że praca w przeważającym zakresie odnosi się do problemów związanych z optymalnym ukształtowaniem efektów kontroli apelacyjnej. Nie można jednak nie doceniać znaczenia zażalenia, jako drugiego zwykłego środka odwoławczego. Ostatni rozdział poświęcony został zatem w całości szczególnym zagadnieniom orzekania reformatoryjnego w instancji zażaleniowej.

Zakreślone powyżej ujęcie założeń pracy wiąże się z tym, że nie można w niej było ograniczyć się wyłącznie do badań opisowych albo normatywnych. Mam nadzieję, że walorem opracowania będzie podjęta próba połączenia oceny kształtu funkcjonujących rozwiązań normatywnych wiążących się z możliwościami reformacyjnymi sądu odwoławczego i zdefiniowania pewnych postulatów co do tego, jaki kształt otrzymać mogłaby *lex ferenda*. Podnoszone w pracy zagadnienia uzasadniały również częste odwoływanie się do kształtu praktyki, co również miało podstawę metodologiczną. Oprócz cytowanego orzecznictwa w pracy wykorzystano dane statyczne uzyskane przez autora z Ministerstwa Sprawiedliwości, a także – choć w ograniczonym zakresie – opublikowane wyniki badań aktowych przeprowadzonych w Sądzie Okręgowym w Płocku oraz Sądzie Okręgowym w Krakowie. Należy jednak zaznaczyć, że dane te obejmują lata poprzedzające wejście w życie tzw. nowelizacji wrzesniowej z 2013 r. i stanowią głównie podstawę do formułowania ocen co do stanu rzeczy sprzed wspomnianej reformy.

Niniejsza monografia stanowi nieco skróconą oraz zaktualizowaną wersję mojej rozprawy doktorskiej, obronionej w 2014 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Dynamika i częstotliwość wprowadzanych w ostatnim czasie zmian legislacyjnych była zasadniczym powodem, dla którego praca dopiero po dwóch latach od powstania zasadniczego jej trzonu mogła trafić do rąk Czytelnika. Zależało mi na tym, aby dogmatyczno-prawne fragmenty monografii były w pełni aktualne i uwzględniały

istotne zmiany w strukturze normatywnej przepisów działu IX kodeksu postępowania karnego.

Serdeczne podziękowania za życzliwe przyjęcie pracy oraz cenne uwagi należą się jej Recenzentom w przewodzie doktorskim: prof. dr. hab. Piotrowi Hofmańskiemu oraz prof. UG dr. hab. Krzysztofowi Woźniewskiemu, a także autorowi recenzji wydawniczej – prof. dr. hab. Jerzemu Skorupce. Na sam koniec pozostawiłem sobie natomiast bardzo miły obowiązek złożenia osobnych podziękowań mojemu Promotorowi – prof. UG dr. hab. Sławomirowi Steinbornowi. Na ostateczny kształt tej książki i sformułowane w niej wnioski wpłynęły niezliczone godziny inspirujących dyskusji, na które Profesor zawsze potrafił wygospodarować znaczne ilości czasu. Za pomoc, życzliwość oraz inspirację jestem mu bardzo wdzięczny.

Maciej Fingas

Gdańsk, maj 2016 r.

Rozdział I

Modelowe uwarunkowania kontroli odwoławczej w procesie karnym

1. Zagadnienie modelu postępowania odwoławczego

Termin „kontrola” rozumiany jest w ujęciu abstrakcyjnym jako wgląd w coś w celu zapewnienia prawidłowości zachowań ludzkich oraz ich rezultatów⁵. Z kolei kontrola decyzji sądowej polega na ustaleniu, czy decyzja jest zgodna, czy niezgodna ze standardami, jakie sędziego obowiązują według opinii kontrolującego⁶. W piśmiennictwie podaje się, że kontrola służy w procesie karnym przede wszystkim realizacji zasady trafnej reakcji karnej, będącej emanacją zasady sprawiedliwości⁷. Za wyposażeniem strony w uprawnienie do inicjowania kontroli orzeczenia zapadającego w jej sprawie przemawia niewątpliwie probabilistyczny charakter ustaleń faktycznych stanowiących podstawę wszelkich rozstrzygnięć zapadających w procesie. Słusznie zwraca się poza tym uwagę w literaturze, że tak jak każda działalność ludzka, tak również działalność organów procesowych może być skażona błędami dokonanymi w zakresie dokonanych ustaleń faktycznych, ocen prawnych oraz naruszenia norm proceduralnych w przebiegu procesu⁸. Wymienia się w związku z tym trzy podstawowe funkcje kontroli instancyjnej:

⁵ M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 363.

⁶ Zob. J. Wróblewski, *Kontrola decyzji sądowej – wybrane zagadnienia teoretyczne*, PiP 1976, z. 8–9, s. 28.

⁷ Por. Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, Warszawa 1997, s. 41.

⁸ J. Grajewski (red.), *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 128.

- 1) korekcyjną – umożliwiającą poprawienie błędnych rozstrzygnięć bądź przez ich eliminację (uchylenie), bądź przez wprowadzenie stosownych zmian;
- 2) stymulacyjną – skłaniającą organy procesowe do dbałości o prawidłowość podejmowanych decyzji;
- 3) precedensową – umożliwiającą organom procesowym wyższego rzędu tworzenie wzorców sposobów rozstrzygania problemów prawnych dla organów niższego rzędu, co przyczynia się do ujednoczenia wykładni i stosowania prawa⁹.

Kontrola orzeczeń realizowana jest poprzez tworzenie określonych systemów odwoławczych, które umożliwiają uczestnikowi procesu doprowadzenie do zbadania zapadłego orzeczenia przez złożenie środka zaskarżenia. Nie istnieje jeden gotowy wzorzec, w oparciu o który należy konstruować system środków odwoławczych. Różne mogą być w szczególności założenia wyjściowe co do hierarchicznego usytuowania organu kontrolnego oraz przysługujących mu w ramach procedury kontrolnej kompetencji. Analiza historyczna oraz porównawcza pozwala jednak wyróżnić pewne charakterystyczne kierunki przyjmowanych w tym zakresie rozwiązań normatywnych, co pozwala wyodrębnić poszczególne modele odwoławcze.

Pojęcie modelu (teoretycznego) w ujęciu abstrakcyjnym należy rozumieć jako konstrukcję hipotetyczną odwzorowującą dany rodzaj rzeczywistości w sposób uproszczony, sprowadzający jej cechy do związków najistotniejszych¹⁰. Nauka, posługując się pojęciami, dąży do stworzenia z nich sieci wzajemnie powiązanych twierdzeń, co należy nazwać budową modeli. W tym rozumieniu termin „model” oznacza zarówno zbiór istotnych zmiennych, jak i określone związki funkcjonalne między nimi¹¹. Trzeba zaznaczyć, że

⁹ Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza...*, s. 42.

¹⁰ B. Petrozolin-Skowrońska (red.), *Nowy leksykon PWN*, Warszawa 1998, s. 1092. Na kryterium istotności wskazywano również w literaturze. M. Cieślak, pisząc o modelu, wyjaśniał, iż ma na myśli „zasadniczy kształt jakiejś instytucji, z wyeksponowaniem tego, co istotne, a pominięciem szczegółów i spraw drugorzędnych”, *Model polskiego procesu karnego na tle niektórych innych systemów na kontynencie europejskim* (w:) M. Cieślak, *Dzieła wybrane*, t. IV, red. S. Waltoś, Kraków 2011, s. 317.

¹¹ Zob. P. Abell, *Modele w socjologii*, Warszawa 1975, s. 11. Autor ten podkreśla znaczenie modeli, twierdząc, iż postęp, do którego dąży się w dziedzinie teorii socjologicznej, może dokonać się jedynie wtedy, gdy poza konstruowaniem coraz bardziej precyzyjnych pojęć osadzi się je

modelowanie stanowi podejście do badanych, względnie postulowanych zjawisk polegające na uproszczonym przedstawieniu tego, co jest modelowane. A zatem modelując, abstrahujemy od tych cech przedmiotu modelowanego, które ze względu na cele budowy modelu uznane są za nieistotne na danym szczeblu rozważań¹².

W literaturze wskazuje się także, iż modelowanie w teorii prawa opiera się na procedurach „idealizacji” oraz „konkretyzacji”. W wyniku procedury idealizacji otrzymywany jest zespół twierdzeń opisujący pewną ilość relacji (zależności) zachodzących między wielkościami (cechami) charakteryzującymi badane zjawisko prawne. Na tej podstawie wyróżnia się model rekonstrukcyjny, stanowiący układ twierdzeń idealizacyjnych wyjaśniających poprzez konkretyzację (ściśłą lub przybliżoną) – z punktu widzenia interesujących badacza aspektów – rzeczywiste funkcjonowanie badanego zjawiska, a także model o podstawie normatywnej, stanowiący układ twierdzeń idealizacyjnych przedstawiający własności, jakie powinno mieć badane zjawisko, czym zbliża się do wzorca¹³. W niniejszej pracy termin „model” będzie przywoływany w obu wyżej wskazanych znaczeniach. Gdy mowa będzie przykładowo o klasycznym modelu apelacyjnym, jest dość jasne, że chodzić będzie o model normatywny, podczas gdy sformułowanie typu „przyjęty przez ustawodawcę model postępowania” zazębiać się będzie w konkretnej regulacji normatywnej i wówczas będzie to model rekonstrukcyjny (opisowy).

Ani międzynarodowy standard, ani polska Konstytucja nie determinują modelu, na którym powinien być oparty proces sądowy, ograniczając się do wymagania, aby w jego toku zapewnić uczestnikom poszanowanie ich praw¹⁴. Jako pierwszy problematykę modelu postępowania odwoławczego

w modelach. Ukażą one wzajemne związki owych pojęć oraz powstawanie skomplikowanej całości, którą nazywa się rzeczywistością społeczną.

¹² Zob. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, wyd. 2, Warszawa 1988, s. 34–35.

¹³ A. Malinowski, L. Nowak, *Problemy modelowania w teorii prawa*, PiP 1972, z. 2. Przedstawiony podział zdaje się pokrywać z kategoryzacją dokonaną przez J. Wróblewskiego, który dokonuje rozgraniczenia modeli, które mają rekonstruująco opisać jakąś rzeczywistość (modele opisowe), od modeli, które wyznaczają, jaka ta rzeczywistość być powinna (modele normatywne), zob. J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie...*, s. 37.

¹⁴ Zob. P. Hofmański, *Funkcja sądenia – u progu przebudowy modelu (w:) Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, s. 523; P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym (w:)*

Maciej Fingas – doktor nauk prawnych, adwokat, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

W monografii omówiono aktualny zakres oraz optymalny kształt uprawnień sądu odwoławczego do wydania orzeczenia reformatoryjnego w polskim procesie karnym. Kompleksowo przedstawiono przesłanki do zmiany zaskarżonego orzeczenia w instancji odwoławczej z uwzględnieniem nowych reguł postępowania dowodowego.

Publikacja uwzględniła wszystkie istotne zmiany w postępowaniu odwoławczym wprowadzone ustawami nowelizacyjnymi z lat 2013–2016.

Opracowanie zawiera również obszernie rozważania dotyczące relacji między możliwością zmiany zaskarżonego orzeczenia w instancji odwoławczej a zasadami procesu karnego.

Monografia jest przeznaczona przede wszystkim dla prawników praktyków – sędziów, adwokatów, radców prawnych, prokuratorów. Będzie też przydatna dla pracowników naukowo-dydaktycznych zajmujących się postępowaniem karnym.

9788380925274 w01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8092-527-4

9 788380 925274

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUPER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 129 ZŁ (W TYM 5% VAT)